

VENIJA BOBNJARIĆ - VUČKOVIĆ
Hrvatski restauratorski zavod Zagreb
Restauratorski centar Ludbreg
vvuckovic@h-r-z.hr

Primljeno: 16. 10. 2012.
Prihvaćeno: 12. 02. 2013.

CRKVENI TEKSTIL 18. i 19. STOLJEĆA IZ RKT ŽUPE SV. MARTINA U MARTIJANCU PROGRAM PREVENTIVNE ZAŠTITE

Tekstom je dan kratak pregled zbirke crkvenog tekstila RKT župe Sv. Martina iz Martijanca koja je do nedavno bila pohranjena u crkvama i kapelama te župe i izložena djelovanju nepovoljnih mikroklimatskih uvjeta, insekata i glodavaca. U svrhu trajnije zaštite i očuvanja, svi dijelovi zbirke, bez obzira na to je li riječ o cijelim kompletima ili o pojedinačno sačuvanim dijelovima, koji se sastoje od misnice, dalmatike, plašta, manipula, štole, veluma, burse i pale, preneseni su u tekstilnu radionicu Restauratorskog centra u Ludbregu - Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Zagreba, gdje je provedena konzervacija i preventivna zaštita. Nakon provedenog postupka predmeti su pohranjeni u adekvatne prostore.

UVOD

U zbirci crkvenog tekstila RKT župe Sv. Martina u Martijancu prevladavaju predmeti izrađeni od tkanina namijenjenih liturgiji, većim dijelom istkanih u njemačkim ili austrijskim tkaonicama tijekom 19. stoljeća. Manji je broj onih predmeta koji se po tipu korištenih tkanina mogu datirati u 18. stoljeća ili prije, i provenijencijom smjestiti u Italiju i Francusku.

Iako su svi dijelovi zbirke, i oni datirani u 19. stoljeće ali i oni raniji, vrijedni i dragocjeni izvori informacija o povijesti proizvodnje tekstila u Europi, posebno će u ovom radu biti istaknuti i predstavljeni oni koji su zbog starosti i raritetnosti našli mjesto u stalnom postavu zbirke sakralne umjetnosti u dvorcu Batthyany u Ludbregu.

O CRKVENOM TEKSTILU

Crkvenom tekstilu pripadaju dijelovi misnog ruha svećenika, oprema kaleža, oltarnici, baldahini, zastave i drugi tekstilni predmeti kojima se ukrašava unutrašnjost crkava kako bi se istaknuo karakter posebnosti i svečanosti. U misno ruho svećenika ubrajaju se: dalmatika, alba, misnica (kazula), plašt (pluvijal), manipul, štola (stola), humeral, mitra, rukavice i cipele; a u opremu kaleža: purifikatorij, pala, velum i bursa.¹ Kazula², manipul³, stola⁴, velum⁵, bursa⁶ i pala⁷ najčešći su i najbrojniji nalazi po župnim zbirkama. Uglavnom čine dio kompleta crkvenog tekstila izrađenog od iste vrste tkanina, a namijenjeni su obredu određenog ili specifičnog liturgijskog razdoblja. Za izradu crkvenog tekstila u prošlosti su se koristile skupocjene tkanine poput atlasa,⁸ damasta⁹, tafta¹⁰, ripsa¹¹, moarea¹² i brokata¹³ koje su do 19. stoljeća bile namijenjene izradi svjetovne odjeće ili posoblja (zavjesa, zidnih obloga, namještaja). Do kraja 17. stoljeća Italija je imala u Europi vodeću ulogu u proizvodnji svilenih tkanina. Potkraj 17. stoljeća i u 18. stoljeću razvijaju se tkalačka središta i u ostalim dijelovima Europe, posebno u Engleskoj i Francuskoj, a nešto kasnije i u Njemačkoj i Austriji. Od 19. stoljeća počinje proizvodnja tkanina posebno dizajniranih za paramenta. Te tkanine su

¹ S. PAVIČIĆ, *Tekstil paramenta + crkveni tekstil Hrvatskog povijesnog muzeja*. Katalog izložbe, 1998:26-29.

² Kazula, lat. casula - kućica; misnica - posljednji komad liturgijskog ruha koji misnik oblači. U: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1979:407-408.

³ Manipul, lat. Manipuluc - traka oko ruke; uzak komad svilene tkanine koji se nosi povrh albe na lijevoj ruci u vrijeme mise. Iste je boje i slično ukrašen kao i misnica i naramenica. U: *Leksikon*, 1990:419.

⁴ Štola, lat. stola - gornja haljina, naramenica; uzak izvezen dio odjeće koji se nosi preko ramena. Kad se upotrebljava kao misna odjeća, nosi se prekrížena na prsima. Po boji se slaže s misnicom i naručnikom. Redovito je ukrašena s tri križa. U: *Leksikon*, 1990:561.

⁵ Velum calices, lat.- pokrivalo za kalež. Tkanina od svile, vel. oko 50 x 65 cm kojom se pokriva kalež i patena. Često je vrlo bogato ukrašen zlatnim nitima, a na prednjoj strani u pravilu ima izvezen križ. U: *Leksikon*, 1990: 582.

⁶ Bursa, lat. - vrećica; spremnik za korporal. Kvadratičnog je oblika, sastavljena od dviju ploha koje su na jednoj stranici čvrsto povezane, na dvjema susjednima labavo, a na četvrtj je otvor kroz koji se u bursu smještao korporal. Redovito izrađena od svile u istoj boji i izvezena kao i ostalo liturgijsko ruho. U: *Leksikon*, 1990:178.

⁷ Pala, lat. palla - ogrtač, pokrivač; bijeli laneni škrobom ukrućeni pokrovac kojim se pokriva kalež. U: *Leksikon*, 1990:446.

⁸ Atlas, tur. atlas - sjajna svilena tkanina. U: Klaić, 1979:115.

⁹ Damast - vrsta tkanine od pamuka, lana, svile s arabeskama; prvotno porijeklom iz sirijskog grada Damaska. U: Klaić, 1979:254.

¹⁰ Taft - lagana, sjajna, šuštava tkanina od prirodne svile. Isto, 1979.

¹¹ Rips, engl. rib - tkanina hrapavih šara s poprečnim, rebrastim brazdama. Isto, 1979:1169.

¹² Moare, franc. moire - tkanina sa sjajnim valovitim šarama. Isto, 1979: 895.

¹³ Brokat, tal. broccato - teška tkanina protkana svilom, zlatom ili srebrom. Isto, 1979:197.

lako prepoznatljive po specifičnim motivima poput listova vinove loze, grozdova, klasja, križeva, tužnih vrba, pasionskog cvijeta, trnove krune i sl. koji nose određenu kršćansku simboliku.

Odabir boja tkanina crkvenog tekstila vrlo je važan jer je početkom 13. stoljeća uspostavljen ustaljen kanon boja koji također ima simboličko značenje. Temeljne boje crkvenog tekstila su: bijela, crvena, zelena, crna, ružičasta i ljubičasta.¹⁴ Za izradu crkvenog tekstila, posebno ruha i opreme kaleža, uglavnom je korištena jedna tkanina kao temeljna, u odgovarajućoj boji liturgijskog razdoblja, kojoj su se u različitim kombinacijama najčešće dodavale s njom usklađene druge jednobojne ili višebojne tkanine. Tkanine su mogle biti jednobojne s raznolikim, manje ili više raskošnije izvedenim raportom u istom tonu ili pak višebojne, kod kojih je osnova bila izvedena u jednoj boji, a raportom¹⁵ (uzorka) u drugoj. Pri tome su korištene razne tehnike ukrašavanja tkanjem, poput „žakara“, „broširanja“ ili „lanciranja“, kao i raznovrsne vrste niti od raznobojnih svilenih do metalnih pozlaćenih i posrebrjenih žica, srma¹⁶, lamela¹⁷. Često su se primjenjivale raskošnije tkanine za važnije dijelove ili segmente crkvenog tekstila, dok su se za sporedne primjenjivale jednostavnije i manje raskošne tkanine.

ZBIRKA TEKSTILA ŽUPE SV. MARTINA U MARTIJANCU

Zbirka povijesnog tekstila RKT župe Sv. Martina iz Martijanca sastoji se od tri manje cjeline koje pripadaju župnoj crkvi i dvjema područnim kapelama: kapeli Sv. Križa u Križovljanu i kapeli Sv. Benedikta u Hrastovljanu (naselja su pripadala SZ dijelu bivše općine Ludbreg).

1. Crkva Sv. Martina u Martijancu

Naselje Donji Martijanec smješteno je zapadno od Ludbrega i proteže se duž glavne prometnice koja vodi iz Varaždina.

Starija kamena srednjovjekovna crkva Sv. Martina koja se nalazila na drugoj lokaciji sjeverno od ceste spominje se već u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine. Od 1740. godine vlasnici posjeda Martijanec postali su grofovi Patačić od Zajezde. U drugoj polovici 18. stoljeća pod patronatom obitelji Patačić i na inicijativu biskupa Zlatarića sagrađena je nova, do danas očuvana

¹⁴ PAVIČIĆ, 1998:30.

¹⁵ Kod takvih kompleta kombinacija dviju tkanina primjenjivala se na kazuli, manipulu i stoli, dok su velum, bursa i pala bili izrađeni od najčešće jednobojne tkanine koja se koristila za izradu bočnih dijelova kazule.

¹⁶ Lamela, tal. lamella = tanak metalni listić. Isto, 1979:784.

¹⁷ Srma, tur. = srebrni konac koji se upotrebljava za filigranske radove i vez. Isto, 1979:1260.

kasnobarokna crkva i barokna kurija župnog dvora. Svojom tlocrtno-prostor-
nom organizacijom kao i unutarnjim uređenjem (posebno zbog iluzionistički
oslikanog glavnog oltara) crkva se ubraja među najznačajnija barokna ostvarenja
u ovom dijelu Hrvatske.¹⁸ Arhitektonsko zdanje nove crkve kao i njezin bogat
inventar, koji je samo djelomično očuvan, svjedoče o kulturi tadašnjih feudalnih
patrona i naručilaca.

1.1 Misno ruho iz župne zbirke

Pokretni inventar crkve Sv. Martina u Martijancu, u koji se ubraja i misno
ruho, zaštićen je kao kulturno dobro i upisan u Registar kulturnih dobara¹⁹. Od
misnog ruha, koje je nekada bilo vrlo bogato, preostalo je tek nekoliko primjeraka
koji datiraju s kraja 19. stoljeća i početka 20. stoljeća. Danas zaštićenu zbirku čini
osam misnica, četiri štole, jedan manipul, četiri dalmatike i jedan plašt²⁰.

Među navedenim ruhom ističu se dvije bijele misnice koje datiraju s kraja 19.
stoljeća.²¹

Jedna je od srebrnog lamea²² sa zlatovezom na bijeloj atlas svili. Bočni dijelovi
prednjice i poledine izrađeni su od srebrnog lamea, a središnji prednji umetak i
leđni križ od bijele atlas svile koja je bogato ukrašena zlatovezom. Zlatovezom
su oblikovane dvije valovite vitice koje zatvaraju ovalna polja ispunjena biljnim
ornamentom i četverolisnim rozetama. Na sjecištu krakova leđnog križa izvezen
je Kristov monogram IHS unutar bogato ukrašene rozete. Takav način ukrašava-
nja čest je na misnom ruhu srednjoeuropskog kulturnog područja. Rubni dijelovi
misnice, kao i izvezeni dijelovi, ukrašeni su širokom pozlaćenom trakom s geo-
metrijskim uzorkom. Podstava joj je od crvene tkanine.

Druga misnica je u cijelosti od bijelog damasta, sitnog cvjetnog uzorka²³. Sre-
dišnji prednji umetak i leđni križ ukrašeni su raznobojnim biljnim motivima koji
su izvezeni strojno, tehnikom tamburiranja koja je karakteristična za kraj 19.
stoljeća. Na vezu je motiv vitica s listovima vinove loze koje svojim preplitanjem
oblikuju ovale ispunjene pasionskim cvjetovima. Na sjecištu krakova leđnog kri-
ža unutar takovog ovala smješten je Kristov monogram. Rubovi misnice ukrašeni
su pozlaćenom trakom, a izvezeni dijelovi odvojeni su crveno-zlatnom svilenom
trakom. Podstava misnice je od zlatnožute tkanine.

¹⁸ Topografija Ludbreg, Katalog naselja, str. 292. (KHL).

¹⁹ Inventar je upisan u Registar kulturnih dobara pod brojem Z-1491.

²⁰ Misnice: po dvije bijele, zelene, crvene i crne; štole: po dvije crvene i crne; manipul: jedan bijeli;
dalmatike: po dvije bijele i crne; plašt: jedan ljubičasti.

²¹ Topografija Ludbreg, Katalog naselja, str. 299. (JI).

²² Lame, franc. lamé - vrsta sjajne tkanine, metalna svila (protkana zlatnim, srebrnim žicama). Isto,
1979: 784.

²³ „Bijeli damast stavljen je kasnije jer je originalna tkanina bila vjerojatno trošna“ (JI:299.).

I ostali primjerci ruha iz te zbirke najvjerojatnije su nastali potkraj 19. stoljeća, što se može zaključiti po motivima koji prevladavaju na raportu tkanina, kao i po tehnikama veza. Od tkanina su se najčešće koristile jednoboje ili dvobojne damastne i baršunaste tkanine s neorenesansnim ili neogotičkim motivima, jednobojni damasti ili raznobojni brokati s neobaroknim cvjetnim granama. Pri ukrašavanju vezenjem prevladavala je strojna tehnika tamburiranja ili ručno izvedeni raskošni reljefni zlatovez. Osim jednostavnih, od pozlaćenih ili posrebrenih niti istkanih ukrasnih traka s geometrijskim motivima često se javljaju dvoboje ili višeboje svilene trake s geometrijskim ornamentom ili kršćanskim motivima.

Promjenom liturgije navedeno misno ruho izišlo je iz upotrebe; dok je veći dio zbog trošnosti bio uklonjen i uništen, manji dio ostao je sačuvan pospremljen u sakristijskim ormarima grofovske kapele na prvom katu crkve. Upotrebom isprljano i istrošeno, a dugogodišnjim stajanjem, gusto nagurano u ormarima na neprikladnim vješalicama, postalo je izgužvano. Ubrzanom propadanju pridonijela je i izloženost prašini, vlazi i djelovanju raznih nametnika (insekata i glodavaca).

Preventivna zaštita i konzervacija provedene su 2009. godine.

2. Kapela Sv. Križa u Križovljanu

Naselje Križovljan pruža se duž glavne prometnice koja vodi iz Varaždina prema Ludbregu. Na plemićkom posjedu u Križovljanu već u 13. stoljeću sagrađena je župna crkva koja se spominje u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine. Srednjovjekovna, tj. romanička crkva Sv. Križa sagrađena na uzvisini sjeverno od glavne prometnice najstarija je sačuvana sakralna građevina ludbreškog kraja. Bila je sjedište župe sve do 1522. godine, od kada postaje filijala župne crkve Sv. Martina u Martijancu.²⁴

Kapela Sv. Križa i njezin cjelokupni inventar zaštićeni su i upisani u Registar kulturnih dobara. Vrijedan ali skromno sačuvan barokni inventar sastoji se od zidnih slika u svetištu te triju oltara. Dio inventara je i misno ruho datirano na kraj 18. stoljeća i u 19. stoljeće.²⁵

2.1. Misno ruho iz zbirke kapele

Zbirku zaštićenog misnog ruha iz kapele u Križovljanu čini šest kompleta (kazula, manipula i štola, te velum, bursa i pala), jedan velum i dvije stole.²⁶

²⁴ Topografija Ludbreg, katalog naselja, str. 277 (KHL).

²⁵ *Umjetnička topografija Hrvatske: Ludbreg, Ludbreška Podravina – katalog naselja*, 1997:276-281.

²⁶ U zbirci se nalaze po dva ljubičasta, jedan žuti, jedan crveni, jedan crni i jedan plavi komplet misnog ruha.

Dvije misnice i njima pripadajući dijelovi opreme posebni su po tome što su za njihovu izradu korištene vrlo rijetke i skupocjene tkanine koje su uopće sačuvane na navedenom terenu.

Jedna misnica i pripadajuća stola izrađene su u kombinaciji moariranog ripsa i brokatne svile. Bočne strane prednjice i poledine izrađene su od jednobojnog žutog moarea, dok su središnji prednji i stražnji umetak izrađeni od tkanine koja je u osnovi svileni rips ružičasto-smeđe boje, proširan raznobojnim svilenim i posrebrenim metalnim nitima. Raport tkanine je nečitak jer su pri izradi korišteni fragmenti koji su spajani u veću cjelinu. Vidljivo je da je riječ o razvedenoj valovitoj grani sa sitnim cvjetićima, pa se tkanina po stilskim karakteristikama može smjestiti u Francusku druge polovice 18. stoljeća. Čipka koja ukrašava misnicu po rubnim dijelovima kao i duž rubova umetaka tkana je od metalnih niti.

Druga je izrađena u kombinaciji laksružičastog i bijelog brokata. Bočni dijelovi prednje i stražnje strane izrađeni su od ružičastog brokata, a središnji prednji i stražnji umetak od bijelog. Obje tkanine su u osnovi atlas svile s motivima proširanim pozlaćenim nitima i raznobojnom svilom. Raport tkanine tvore vijugave lisnate grane, oblikujući ovalna polja usred kojih je smješten list, a unutar njega cvijet i plod granate jabuke. Tkanina se stilski povezuje s tkaonicama sjeverne Italije ili Beča prve polovice 19. stoljeća, a rađena je isključivo za crkvene tkanine inspirirana renesansnim tekstilnim motivima.²⁷

Preostala većina kompleta izrađena je od tkanina koje se po motivima mogu datirati u rasponu od kraja 18. stoljeća do kraja 19. stoljeća. Često su zastupljeni jednobojni damasti, lamelirane tkanine, lampas te svileni brokati s posrebrenim ili pozlaćenim nitima kojima je istkan gust i sitan vegetabilni uzorak. Misnice i ostali dijelovi kompleta za svećenika ukrašeni su tkanim trakama od pozlaćenih ili posrebrenih niti geometrijskog i stiliziranog vegetabilnog ornamenta, dok je velum rubno ukrašen čipkom na batiće od posrebrenih lamela s motivom lepeze odnosno školjke, tipičnim za 18. stoljeće.

Crkveni se tekstil, iako izvan upotrebe, čuvao u drvenom ladičaru smještenom u sakristiji kapele pa je bio izložen djelovanju insekata i glodavaca te lošim mikroklimatskim uvjetima.

Preventivna zaštita provedena je 2005. godine, a dvije najvrjednije misnice izložene su u stalnom postavu Zbirke sakralne umjetnosti u dvorcu Batthyany u Ludbregu te naknadno restaurirane u tekstilnoj radionici Restauratorskog centra.

²⁷ Topografija Ludbreg, katalog naselja, str. 280 (II).

3. Kapela Sv. Benedikta u Hrastovljanu

Naselje Hrastovljan nalazi se u nizinskom predjelu uz cestu koja se od Donjeg Martijanca pruža prema rijeci Dravi. Smatra se da je crkva Sv. Benedikta u Hrastovljanu prvotno bila samostanska i smještena unutar kaštela. Na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće spominje se kao filijalna kapela župne crkve Sv. Martina u Martijancu. Pripadala je plemićkom dobru Martijanec koje je sredinom 18. stoljeća imalo sjedište baš u Hrastovljanu. Crkva je u 18. stoljeću barokizirana, kada dobiva i nove pobočne oltare, o čemu svjedoče i vizitacije iz 1733. i 1745. godine.²⁸ Njezin inventar je skromno sačuvan, a zaštićen je i upisan u Registar kulturnih dobara. Dio tog inventara čini i skromna zbirka crkvenog tekstila.

3.1. Crkveni tekstil iz zbirke kapele

Crkveni tekstil čuvao se na koru kapele, smješten na neprikladnim drvenim vješalicama u drvenom ormaru, izložen nepovoljnim mikroklimatskim uvjetima te djelovanju prašine, glodavaca i insekata. Preventivna zaštita je na prijedlog konzervatora provedena 2006. godine u Restauratorskom centru.

Zbirka se sastoji od pet kompleta misnog ruha, jednog kompleta za kalež, rokete, štole i pale.²⁹ Donedavno je bila zanemarena, o njoj nije bilo spomena u stručnoj literaturi, pa je tek nedavno valorizirana, zaštićena i upisana u Registar pokretnih kulturnih dobara. Radi se o predmetima koji se mogu smjestiti u sredinu ili drugu polovinu 19. stoljeća, a samo dva kompleta u osnovi crvene boje, datirani su u prijelaz 18. u 19. stoljeće, pa će oni biti posebno istaknuti.

Misnica prvog kompleta izrađena je u kombinaciji svilenog brokata laksružičaste i svijetlo smeđe boje. Bočni dijelovi prednje i stražnje strane izrađeni su od keper-svile ružičaste boje u osnovi koja je proširana pozlaćenim i posrebnim nitima. Raport tkanine tvore vijugave grančice s naizmjenice nanizanim velikim i razvedenim listovima i cvjetovima. Srednji prednji i stražnji umeci izrađeni su od smeđe atlas svile proširane posrebnim nitima. Raport tkanine tvore manje cvjetne i lisne grančice gusto poredane u pravilnim razmacima. Misnica i ostali dijelovi kompleta ukrašeni su trakama istkanim od posrebnih niti s geometrijskim uzorkom, a velum je ukrašen čipkom na batiće od posrebnih niti s motivom školjaka.

Druga je izrađena u kombinaciji jednobojnog damasta i raznobojno proširane atlas svile. Bočni dijelovi prednje i stražnje strane izrađeni su od jednobojnog crvenog damasta. Raport tkanine čine razvedeni i razgranati biljni motivi većeg

²⁸ Topografija Ludbreg, katalog naselja, str. 258-259. (KHL).

²⁹ Od kompleta kojima pripadaju: misnica, velum, štola, manipul, velum, bursa i pala, sačuvani su po jedan crni, dva crvena i dva bijela. Komplet za kalež sastoji se od veluma, burse i pale.

formata. Srednji prednji i stražnji umetak izrađeni su od smeđe atlas svile broširane raznobojnom svilom čiji raport tvore nježne i vitke cvjetne grančice. Misnica je podstavljena platnom oker boje. Dijelovi kompleta ukrašeni su trakama satkanim od pozlaćenih niti sa stiliziranim vegetabilnim motivima.

Vrijedno je istaknuti i roketu koja ima vrlo široko izrađenu čipku na batiće s uzorkom valovite vrpce.

Ostali predmeti koji čine zbirku misnog ruha iz Hrastovljana izrađeni su od tkanina koje su tijekom 19. stoljeća izrađivane za potrebe liturgijskog tekstila i mogu se pripisati njemačkim ili austrijskim tkaonicama. Velik dio tih predmeta izrađen je u kombinaciji jednobojnih damasta (crne, bijele, crvene boje) i svilenih tkanina broširanih raznobojnim svilenim, pozlaćenim ili posrebranim nitima. Raporti tkanina najčešće tvore cvjetne grančice i buketi pravilno raspoređeni u gušćim ili rjeđim nizovima.

4. Preventivna zaštita i konzervacija crkvenog tekstila

Na zajedničku inicijativu konzervatora Konzervatorskog odjela u Varaždinu pri Upravi za zaštitu spomenika kulture Ministarstva kulture i restauratora Hrvatskog restauratorskog zavoda u Ludbregu, a u suradnji s općinom Donji Martijanec i RKT župom Sv. Martina u Martijancu, Restauratorski centar u Ludbregu u program rada uvrstio je preventivnu zaštitu i konzervaciju misnog ruha s navedena tri lokaliteta: Martijanca, Križovljana i Hrastovljana. Razlog za poduzimanje akcije bila je prije svega velika ugroženost tekstilnih predmeta na terenu i nastojanje da se ti predmeti zaštite od daljnjeg, ubrzanog propadanja.

Program preventivne zaštite obuhvaćao je sljedeće faze radova:

- dezinfekcija - dijelom je obavljena metodom γ -zraka na Institutu «Ruđer Bošković» u Zagrebu, a dijelom *anoxxy* metodom u komori RCL-a
- detaljno čišćenje suhim postupkom, čime je uklonjena površinska prljavština i prašina
- mjerenje i obilježavanje
- izrada grafičke i fotografske dokumentacije zatečenog stanja
- za pohranu su pripremljene kutije od beskiselnog kartona s odgovarajućom opremom (od tankog beskiselnog kartona, vatelina, netkanog tekstila i lanenog platna) koja je nužna za pravilan i siguran smještaj
- apliciranje fotografija s inventarnom oznakom na kutije
- pohrana u privremenom depou ili izložbenom prostoru.

Dvije najvrjednije misnice iz Križovljana³⁰ našle su svoje mjesto u stalnom postavu Zbirke sakralne umjetnosti u kapeli Sv. Križa dvorca Batthyany u Ludbregu.

³⁰ U stalnom postavu Zbirke sakralne umjetnosti nalaze se misnica i stola iz 1. kompleta te misnica, velum, bursa i pala iz 2. kompleta.

Za preostali je crkveni tekstil, u dogovoru s ovlaštenim institucijama i vlasnikom, pronađen trajni smještaj u prostoru u kojem će biti osigurani svi potrebni uvjeti za sigurno pohranjivanje. Veći dio crkvenog tekstila iz Križovljana i Hraštovljana smješten je u depou Zavičajne zbirke pri Pučkom otvorenom učilištu «D. Novak» iz Ludbrega, dok je manji dio pohranjen u župnom dvoru u Martijancu.

Radove na preventivnoj zaštiti i konzervaciji izvodile su djelatnice tekstilne radionice Restauratorskog centra u Ludbregu i njihove suradnice s Tekstilnog odjela Hrvatskog restauratorskog zavoda iz Zagreba³¹.

Na inicijativu konzervatora Ministarstva kulture, od 2010. godine, u RCL-u je uspostavljena tekstiloteka u kojoj se prikuplja, obrađuje i pohranjuje povijesna tekstilna građa prikupljena većim dijelom po župama u kojima nije bilo moguće osigurati prostor za pravilno i sigurno čuvanje predmeta izvan upotrebe.

ZAKLJUČAK

Đuro Szabo je 1928. godine zapisao: „ Od svih spomenika crkvene umjetnosti najviše su stradale crkvene haljine za bogoslužje.“³² Od tada je prošlo osamdeset godina, jedan dio najvrjednijeg crkvenog tekstila pohranjen je po muzejima i zbirkama, a ostatak predmeta na terenu je ili uništen zbog trošnosti ili se čuva zaboravljen i zanemaren po sakristijskim ormarima i župnim dvorovima.

Svjesni činjenice da su sve tkanine, pa tako i crkvene, podložne propadanju, uvelike ugrožene djelovanju nepovoljnih mikroklimatskih uvjeta, prašine, insekata i glodavaca, programom preventivne zaštite i konzervacije pokušali smo pokrenuti akciju sustavnog spašavanja crkvenog tekstila na području sjeverozapadne Hrvatske.

LITERATURA I IZVORI

1. *Dokumentacija radova*. RC u Ludbregu 2005., 2007., 2009. godine.
2. *Katalog izložbe «Stalni postav zbirke sakralne umjetnosti» u kapeli Sv. Križa u dvorcu Batthyany u Ludbregu*. Ludbreg, 1998.
3. B. KLAIĆ, *Rječnik stranih riječi*. Zagreb, 1979.
4. *Leksikon ikonografije, liturgike i simoblike zapadnog kršćanstva*. Zagreb, 1979.
5. S. PAVIČIĆ, *Tekstil paramenta + crkveni tekstil Hrvatskog povijesnog muzeja*. Katalog izložbe, Hrvatski povijesni muzej. Zagreb, 1998.

³¹ Bernarda Rundek Franić, voditeljica Tekstilnog odjela HRZ-a i mentorica, Branka Regović, viša konzervatorica-restauratorica; Venija Bobnjarić-Vučković, konzervatorica savjetnica i voditeljica radova; Maja Vrtulek, suradnica restauratora višeg tehničara; Ada Vrtulek Gerić, suradnica restauratora višeg tehničara; Vesnica Abramović, suradnica restauratora tehničara.

³² PAVIČIĆ, 1998:31.

6. *Povijesna naselja – Ludbreška Podravina*. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine. Zagreb, 1997.
7. T. PLEŠE, *Križovljan, crkva Sv. Križa. Izvještaj o preliminarnim arheološkim istraživanjima u 2003. godini*. Zagreb, 2004.
8. *Umjetnička topografija Hrvatske: Ludbreg, Ludbreška Podravina*. Institut za povijest umjetnosti. Zagreb 1997.

SAŽETAK

CRKVENI TEKSTIL 18. I 19. STOLJEĆA IZ RKT ŽUPE SV. MARTINA U MARTIJANCU PROGRAM PREVENTIVNE ZAŠTITE

RKT župa Sv. Martina u Martijancu spominje se već u prvim vizitacijama Zagrebačke biskupije 1334. godine. Inventaru župe pripada i zbirka crkvenog tekstila koja se sastoji od tri manje cjeline: zbirke iz župne crkve i iz dviju područnih kapela Sv. Križa u Križovljanu i Sv. Benedikta u Hrastovljanu. Navedeni crkveni tekstil nosi status zaštićenog pokretnog kulturnog dobra Republike Hrvatske jer je izrađen od povijesnih, danas rijetkih tkanina, poput brokata, moarea, damasta, atlasa, baršuna ili tafta ukrašenih tkanim ili vezenim motivima od svilenih i metalnih niti, metalnim čipkama i pozamenterijskim trakama. Tkanine su uglavnom bile uvezene iz europskih manufakturnih središta za potrebe izrade crkvenog ruha, a pretpostavlja se da je veći dio porijeklom iz Austrije i Njemačke. Većina ih je datirana u 19. stoljeće, a samo nekoliko primjeraka može se smjestiti na sam kraj 18. stoljeća.

Povijesni crkveni tekstil iz župe Sv. Martina u Martijancu danas je većim dijelom izvan upotrebe i zbog toga je bio pomalo zanemaren jer se čuvao pohranjen u neadekvatnim uvjetima unutar crkvenog prostora. Najvrjedniji primjerci tog ruha su na poticaj Općine Ludbreg devedesetih godina 20. stoljeća izdvojeni, restaurirani i izloženi u sklopu Zbirke sakralne umjetnosti koja je smještena u prostorijama kapele Sv. Križa dvorca Batthyany u Ludbregu.

Preostala tekstilna građa je u svrhu trajnije zaštite i očuvanja uvrštena u program preventivne zaštite i konzervacije Ministarstva kulture Republike Hrvatske koji je realiziran u suradnji s tekstilnom radionicom Hrvatskog restauratorskog zavoda u Restauratorskom centru u Ludbregu. Tijekom tri godine provedena je temeljita obrada građe, a potom i pohrana u posebno izrađenim spremnicima unutar prostora zbirke i župe koji su prilagođeni kao privremeni depoi.

Ključne riječi: zbirka crkvenog tekstila; zaštićeno kulturno dobro; povijesne tkanine; preventivna zaštita; konzervacija; pohrana.

SUMMARY

COLLECTION OF LITURGICAL TEXTILE FROM THE PARISH CHURCH OF ST. MARTIN IN MARTIJANEC THE PREVENTIVE CONSERVATION PROGRAMME

The Parish church of St. Martin in Martijanec was mentioned for the first time in the document of the Zagreb diocese in 1334. A part of the protected inventory of the church is a collection of liturgical textile consisting of three parts from the following churches: St. Martin in Martijanec, St. Benedict in Hrastovljan and St. Cross in Križovljan. The collection is protected by law as Croatian cultural heritage due to its valuable and rare historic tissue imported from various European manufactures especially for that purpose. The tissue was mainly imported from Austria or Germany during the 19th century and only a few samples can be dated in the late 18th century.

Historic textile from the Parish church of St. Martin in Martijanec and the other two chapels was out of use and neglected as it had been inadequately stored in old wooden wardrobes and exposed to dust, humidity and insects.

The most valuable samples of historic textile were collected and exposed as a part of the Exhibition of Sacral Art in the Chapel of St. Cross at the Batthyany Castle in Ludbreg.

The rest of the collections of church textile were taken to the textile workshop of the Croatian Conservation Centre in Ludbreg where they were included the Preventive Conservation Programme for permanent protection and conservation. During three years of the Programme the textile was treated in the following manner: disinfection by nitrogen or gamma rays, surface cleaning, photographic and graphic documentation, measuring and storing in special boxes made of non-acid cardboard.

Key Words: collection of liturgical textile; protected cultural heritage; historical tissue; preventive conservation; storage.

PRILOG - FOTOGRAFIJE

Slika 1. Zbirka iz Martijanca: misnica od srebrnog lamea sa zlatovezom na bijeloj atlas svili (2.pol.19.st.)

Slika 2. Zbirka iz Martijanca: misnica od bijelog damasta s raznobojnim svilenim vezom izvedenim tehnikom tamburiranja (kraj 19.st.)

Slika 3. Zbirka iz Martijanca: misnica od crvene svilene tkanine ukrašena neogotičkim motivima izvezenih svilom zlatne boje (2. pol.19.st.)

Slika 4. Zbirka iz Martijanca: dio misnog ruha u kutiji nakon provedene preventivne zaštite

Slika 5. Zbirka iz Križovljana: misnica od žutog moariranog ripsa, smeđeg brokata i metalne čipke nakon restauratorskih radova (2. pol. 18. st.)

Slika 6. Zbirka iz Križovljana: bursa od žutog moarea i metalne posrebrene čipke (2. pol. 18. st.)

Slika 7. Zbirka iz Križovljana: misnica od laksružičastog i bijelog brokata, prije restauratorskih radova (1. pol. 19. st.)

Slika 8. Zbirka iz Križovljana: dio misnog ruha u kutiji nakon provedene preventivne zaštite (pol.19.st.)

Slika 9. Zbirka iz Hrastovljana: misnica od laksružičastog i svijetlo smeđeg brokata s pozlaćenim i posrebrenim metalnim nitima (18./19.st.)

Slika 10. Zbirka iz Hrastovljana: detalj metalne čipke na batiće i svilenog brokata veluma (18./19.st.)

Slika 11. Zbirka iz Hrastovljana: detalj metalne čipke i bijelog brokata veluma
(1. pol.19.st.)

Slika 12. Zbirka iz Hrastovljana: dio misnog ruha u kutiji nakon provedene preventivne
zaštite (1. pol. 19. st.)